

שלום רוזנברג

לצחוק בפני הייאוש

המאבק הקיומי בספק הוא לעיתים קשה מנשוא, אך המלחמה בייאוש קשה אף יותר. בעקבות משולש האידיאלים ביהדות

המשמעות הדתית שבה רוגלים המאמינים: אמונה פירושה שיש לעולם ולחיינו משמעות ומכאן נובעים גם ענייננו ודאגתנו לאדם האחר.

מצווה להיות בשמחה

הרבה יש לחוסף על מכלול הקדקדנים, אולם כאן מבקש אני להוסיף דברים מספר על המלחמה נגד הייאוש. יש למאבק זה ממד היסטוריו-לאומי, שמחזיר אותנו לימי יציאת מצרים. הרור המשתחרר עומד בפני בעיות קשות, שואל, מקשה ואף מתייאש. אף משה מביא לפני הקב"ה את ספקותיו ואת ייאושו, פרי התמודדותו עם ייעודו ושלחיותו: "לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי?" (הלכן לפי פירושו של חז"ל, הקב"ה מבקש ממושה ומכל דורו להביט בדורות הראשונים הרחוקים מגאולה והצלחה וללמוד מהם תקווה. היו אלה דורות של הסתרת פנים, ואף על פי כן דורות של אומץ ותקווה. משתאים אנו בפני גבורת אבותינו. הם עמדו בפני קתרדרלות מרשימות ובפני אימפריות מאיימות, אך לא נכנעו ולא עזבו את יהדותם. ואנו, בדורות השחרור שלנו, האם לא נוכל להתגבר על הבעיות המטרוריות אותנו? והו סורו של השם "צחוק": "הלכן מאה שנה יולד... אחרי בלותי היתה לי עדנה... צחוק עשה לי אלהים, כל השמע יצחק לי". בצחוק שבלידתו של יצחק מבטאת הדרישה לתקווה בלתי מתקבלת על הדעת, לתקווה שלכאורה אינה יכולה להתממש, לירושלים שתקום לתחייה אחרי אושוויץ. "אֲנִי יִצְחָק שְׂחֹק פִּינוּ", כי מה שנראה אבסורד הופך או הפוך מציאות.

בפירושו "עין איה" הצביע הראי"ה קוק על כך שלפנינו מצב שבו אנו מתמודדים עם שתי סכנות הפוכות. מצד אחד דיפרסיה, ומהצד השני – שחוק וקלות ראש, ציניות. וכנגד שניהם עלינו להילחם. הצמד השני, שחוק וקלות ראש, מתאר את חוסר האחריות שבו פועלים פעמים רבות בני האדם, עד כדי מתחלים ופשעים. אותנו מעניין עתה הצמד הראשון: העצבות עצלות. זהו תיאור נפלא של תופעת הדיפרסיה, הדיכאון, בגבולו האחרון הופך מצב זה למעין מחלת נפש, אך באופן רחב יותר הוא מתאר תחושת ייאוש קיומית אל מול המציאות.

החסידות עשתה מהמאבק כנגד העצלות והעצבות את אחד ממוקדיה. העיקרון שעליו מושתת מאבק זה נוסח בחריפות על ידי רבי נחמן מברסלב (לקוטי צוּת – ערך שמחה כג): "צריך ליהוד מאד מעצבות ועצלות כי עיקר נשיכת הנחש היא עצבות ועצלות, רחמנא ליצלי". ייאוש זה הוא מודעת הנחש, שלא הסתפק בפיתוי אלא הוסיף עליו את הייאוש השטני. מצווה גדולה להיות בשמחה. דברים אלה מקבילים לדברי הראי"ה שכתב על כך משפטים מופלאים (אורות הקודש, ח"ג רמג): "כל המדות אפשר להעלותן, מפני שיש להן שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל, כי 'עו וחרדה במקומו'". השמחה היא אחד מתאריי של הקב"ה. לא בעצבות ולא במוזכיות, לא בציניות ולא בסרדיס, אלא בשמחה טהורה. להילחם נגד הייאוש, אף אם נצטרך להחליש במידת מה ביום הכיפורים ובראש השנה את רגש האשמה אם הוא מביא אותנו לידי דיכאון. ●

אוהב אני לסכם את המחשבה היהודית כמשולש בעל שלושה קדקודים: אמונה, מצווה, תקווה. מבלי להיכנס לביגורפיה אשית, ולפי היהדות גם באנושות כולה. הוא על העולם תוך ניסיון לחשוף את טביעת האצבעות של האילוחים – הישות הנעלמת המצויה בקוסמוס ומעבר לו. המצווה היא הקביעה שיש פער בין טוב לרע, ואנו כולנו מחויבים לטוב. התקווה היא הרגש והחלום שלמרות הכול, העולם יזכה לתיקון: "וְנִמְצָה ה' אֱלֹהִים הַמָּצָה מִצֵּל כָּל פְּגָמִים" (ישעיהו כח, ח).

משולש האידיאלים הזה נוכח בחיים הכלליים, בכל ביוגרפיה אשית, ולפי היהדות גם באנושות כולה. הוא מצוי במאבק מתמיד נגד משולש נגדי, המאחד את מה שאני בודד לקראת שלוש המסכות של הסטרא אחרא, שלוש האידאליזם שהשטן שליט עליהם: ספק, פיתוי, ייאוש. ואכן, אלו שלוש המאבקים הגדולים של חיינו: ספק כנגד אמונה, פיתוי כנגד מצווה וייאוש כנגד תקווה.

אפילו חרב חדה

יכולנו לנסות ולערוך מעין התפתחות ביוגרפית של מאבקי האדם, ואף היינו יכולים להצביע על מבנה המבוסס על שלושת הספרים הקלאסיים שבכתובים: שיר השירים, משלי וקהלת. אלו יוצרים, על פי המדרש, מעין סולם בסדר הומנים: שיר השירים – בימי צעירותו של האדם הוא אומר שירה, אך חייב להילחם נגד הפיתוי, לא תמיד בהצלחה. כשהוא מתבגר ואומר דברי חכמה, כבמשלי, הוא נאבק בספק. כשהוא מוזקק, הוא מרגיש את ה"הבל הבלים" שבחיים וחייב להילחם נגד הייאוש.

אולם תהליך זה אינו בלעדי. שלושת האתגרים לא מתחשים בגיל האדם, וההוכחה הטרגית ביותר היא אותם צעירים המתיישרים מחייהם והשטן שליט עליהם מבפנים. הם נכשלו במאבק של תקווה נגד הייאוש, ובהו חטאו נגד אחר העקרונות שביהדות: המצווה לא להתייאש, כדברי חז"ל (ברכות י"א): "אפילו חרב חדה מנחת על צווארי של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". המלחמה נגד הפיתוי והספק היא קשה, לפעמים קשה מנשוא. ולמרות זאת, המלחמה נגד הייאוש היא הקשה ביותר בחיינו, והיא מלווה אותנו בחיינו הפרטיים והציבוריים.

כנגד משולש מאבקים זה הנמצא, לרעתי, בלב המחשבה היהודית, בנה העולם התרבותי המודרני שעליו חונכו בני דורי מסגרות אחרות. המשולש אשר הדרך אותנו בילדותנו היה: תיאוריות, ערכים ואוטופיות. אולם העולם המודרני אכזב ופשע. בפניהם דיברו אנשים על חירות אבל פיתחו קולוניות. דיברו על אוטופיות וערכים ושיקרו, במיוחד אלו שהיו מכושפים על ידי הקומוניזם. או אז הגיע העולם הפוסטמודרני וקידש את המשולש השטני, ובמיוחד את הקואליציה בעלת הכוח הבלתי מוגבל: הפיתוי עם הייאוש. כי אם אין תקווה הכול מותר. ואז, משולש רביעי תפס את השלטון: אניכאךשכשו. לאור כל זאת, בולטת שוב

ובתוך כך גם עם ישראל (למשל: "פנקס אחרון בבוסיק", פסקה ה ועוד).

בפרק "עירוב תחומין" (עמ' 89-82) קורא הרב וילק ליהודר מלתפוס את המציאות בעין דתית חריממית. הוא יוצא באופן ברור נגד אמירה רבנית שלפיה "לא נלך לשמוע אך זה מתקבל בציבור מחוץ לבית המדרש, לא נלך לראות מה אימר המוסר העולמי של חירות, צדק ושוויון ומעמד האישה, לא הם ילמדו אותנו..." (עמ' 83). בהמשך מנסח הרב וילק את עמדתו, העומדת בניגוד לתפיסות השמרניות הקלאסיות, הדואה בתשובה "תנועה של התחדשות העולם". התפקיד הזה מונח לפתוחם של אנשי תורה, ובפרעל, מסביר הרב וילק במילים חדות, אנו עדיין רחוקים משם. רחוקים, בשם התורה, מתלם של חיי תיקון עולם.

רוגמה נוספת לאופן הישר שבו מתייחס הרב וילק לאתגרי המציאות היא בפרק "מרימתוק" (עמ' 230-227). בפרק זה הוא נוגע באחד האתגרים המשמעותיים המוכרים היום לאנשי חינוך: תופעת הדיכאון המתרחבת. נאמן לשיטות העקרוניות של הרב קוק – שלפיה כל תופעה רעה היא אכן רעה ביישומה במציאות, אך בשרושה יש טוב שמבקש להתגלות בצורה נכונה ומאוונת – כותב הרב וילק: "אפשר רק לשער כי הרב קוק היה רואה בזה אור פנימי, שיש לראות בו תיקון גדול וגם להיודר ממנו מאד" (עמ' 228). דומני שבהמשך דבריו אפשר להבין את עמדתו העקרונית של הרב וילק ביחס לכותרת הספר "נעשה אדם". מי יעשה ומה טיבו של אדם זה? כותב הרב וילק: "ממה תבוא הגאולה? ... ברור כי רק פגישה מחודשת עם הקב"ה תוכל להביא מזור, משום שרק מה שנשגב ממידת אנוש יכול להיות מטרה לחיים. והפגישה הזו, שוודאי יסודה יהיה בדת ישראל, תהיה גם למעלה מן הדת במובנה המצווי..." (עמ' 229). החיבור לנשגב הוא הנותן כוח. הגדרת כוכב הצפון והחתירה להגיע אליו מאפשרות את עצם ההליכה בכיוון הנכון. אולי לא לגיע לשם כל כך מר, אולי נחמץ לפעמים את הדרך, נתמודד עם דיכאון וכאב, אבל ההליכה הזו היא התשובה האמיתית.

את עשרות העמודים האחרונים בספר קראתי בשמחה ובעיון רב בשבת במו'צו, בבית המדרש של הבעש"ט ועל כר הרשא שמאחורי קברו. הבעש"ט, כוכור, הכטיח שהמשיח עצמו אמר לו שיבוא לעולם הזה "עד אשר יפוצו מעינינוך חוצה". רציתי לומר לבעש"ט, דווקא בקריאת דבריו של הרב קוק באורות התשובה יחד עם פירוש מעורר ההשראה והעניין של הרב וילק, שהוא זכה ומעיינותיו אכן פורצים החוצה. בעוצמה גדולה. לא טחט שבדיק כמו שהוא ראה לנגד עיניו, אך בחלט על בסיס דבריו ודברי רבותיו ותלמידיו. ספרו של הרב וילק מציג מודל מקדם, מאפשר ומנגיש לכל מי שמוכן להשקיע קצת מחשבה בחייו ולהתבונן במראה כננות. בצד הביקורת הלא פשוטה על המציאות בת זמננו, הרב וילק, כמו הרב קוק לפניו, מציץ את הטוב והמשמח בחיים, בעולם ובמעשה האדם. ●

נעשה אדם
החיים על פי אורות התשובה
שלמה וילק
ידיעות ספרים, 2018, 239 עמ'

תשובות 1.1 הנציבים העליונים בתקופת המנדט הבריטי / **2.** מקס נורדאו / **3.** ראשון לציון / **4.** שִׁנְאָה / **5.** חזק ואמץ / **6.** אמיר דדון / **7.** את מי משני ילדיה להציל ממוות בשואה / **8.** ראש השנה למעשר בהמה (לדעת תנא קמא. רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים: באחד בתשרי) / **9.** טוקיו / **10.** מספרים ראשונים / **11.** טרואה (טריוו) (w)